

JOAQUIM VIAPLANA

COMPARACIÓ INTERDIALECTAL I LLENGUA

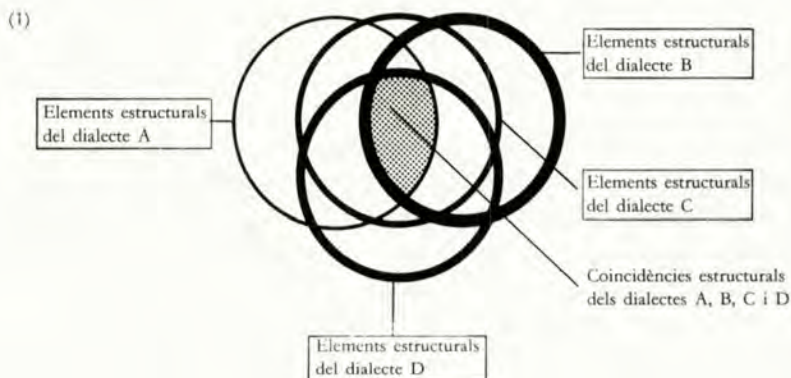
1.0. La teoria de caire idealista que contempla les llengües com a realitats *per se*, fonaments reals dels dialectes corresponents, ha entrat, i no pas sense resistència, en situació de franc declivi. Arraconada per fi, sembla, ha cedit el pas a una alternativa que les contempla com a realitats derivades de naturalesa abstracta, i, doncs, com a realitats que només són atenyibles a través dels dialectes corresponents i que no tenen més existència real que la de qualsevol altra abstracció.

Dins aquesta teoria, i en el pla més general, les llengües poden ser considerades com a conjunts de dialectes que compleixen unes certes propietats. Intuïtivament parlant, i per la força natural de les coses, la propietat comuna mínima dels dialectes d'una mateixa llengua, el seu comú denominador, no pot ser altra que la relativa facilitat d'intercomunicació dels usuaris de cada dialecte amb els dels restants.

És cert, i cal constatar-ho, que el marc sòcio-polític té a voltes efectes irresistibles, i aconsegueix d'associar inadequadament en classes dialectes que no comparteixen aquesta propietat i encara de dissociar-ne d'altres que certament la comparteixen. Es tracta, però, de casos marginals que responen a conveniències polítiques, i que no sembla pas que tinguin prou entitat per alterar el supòsit anteriorment establert.

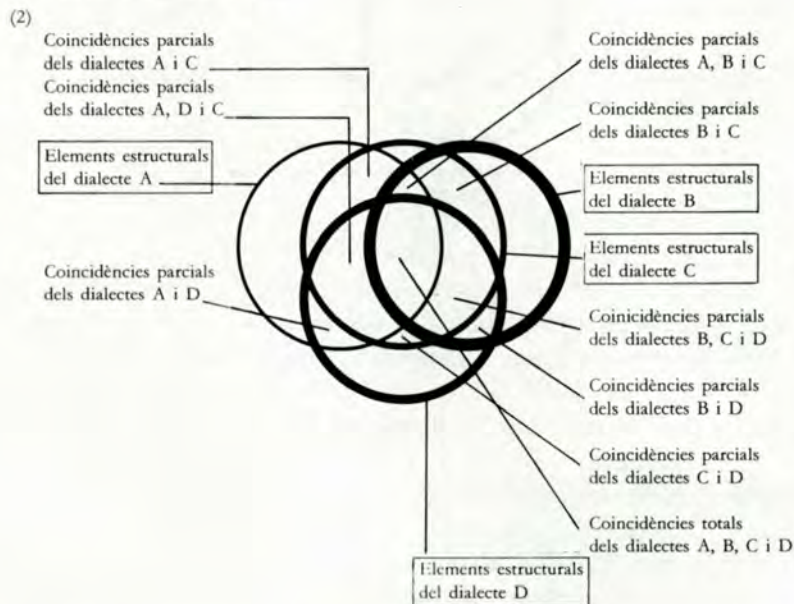
1.1. En el pla més restringit de la lingüística dialectal, la propietat comuna mínima, la relativa facilitat d'intercomunicació entre els usuaris dels diferents dialectes d'una llengua, s'ha de suposar corresposta amb unes certes coincidències en l'estructura interna dels

dialectes afectats que la fonamentin i la justifiquin lingüísticament. La hipòtesi més simple en relació amb aquestes coincidències estructurals consisteix a identificar-les amb les que afecten la totalitat dels dialectes. En aquest cas, es concretarien en els elements estructurals comuns a tots els dialectes i es podrien representar com la intersecció del conjunt d'elements lingüístics de les diferents varietats dialectals. D'una manera molt simplificada, aquesta hipòtesi és esquematitzable com s'indica a (1).

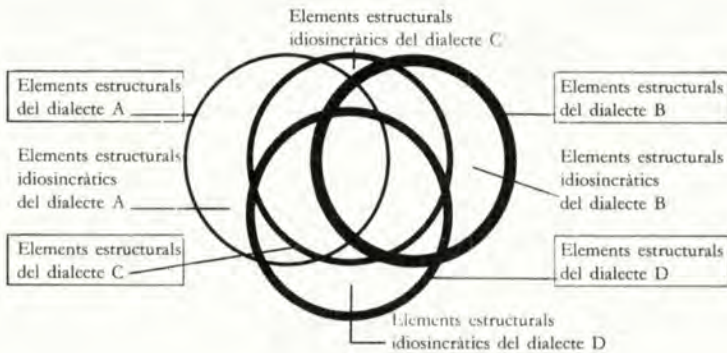
Aquesta hipòtesi, atractiva per la seva simplicitat, resulta insuficient, però, per donar compte des d'un punt de vista lingüístic dels diversos graus de facilitat d'intercomunicació que es poden establir entre un dialecte i els restants, i que cal suposar lligada a graus diversos de coincidències estructurals. Deixant de banda les que són comunes a tots els dialectes, que com a tals no poden implicar gradació en la intercomunicació dialectal, i a efectes de donar compte d'aquesta gradació, cal reconèixer l'existència de coincidències estructurals comunes només a grups de dialectes. Les unes i les altres,

les coincidències estructurals totals i les coincidències estructurals parcials, s'han de suposar, en aquest cas, igualment necessàries per fonamentar i per justificar lingüísticament la relativa facilitat d'intercomunicació i el grau de facilitat d'intercomunicació existent entre cada dialecte i els altres. Mentre, però, que les primeres s'han de considerar constants, sigui quin sigui el segon dialecte, les segones s'han de suposar variables de cas en cas i en funció del dialecte que actui de referència. Expressada de manera gràfica, i sobre la base d'interseccions, aquesta segona hipòtesi pot representar-se en esquema com s'indica a (2).

Establertes les coincidències estructurals totals i les coincidències estructurals parcials, és previsible que quedin com a residu alguns elements estructurals sobrats. Es tracta d'elements estructurals no coincidents, d'elements idiosincràtics dels dialectes que, per molt peculiars que siguin, no tenen menys valor lingüístic intradialectal que els altres, i que, en determinades circumstàncies, poden ser clau

(3)

per donar compte de dificultats comunicatives sorgides en la intercomunicació entre usuaris de diferents dialectes d'una mateixa llengua. En termes d'interseccions, poden representar-se de la manera que s'indica a (3).

La constatació que, en els dialectes d'una mateixa llengua, s'hi poden reconèixer elements estructurals parcialment coincidents i elements estructurals no coincidents posa en consideració el tema de les correspondències. En el cas dels elements estructurals totalment coincidents, les correspondències són automàtiques. Donat un element estructural totalment coincident per a un dialecte, és previsible, pel caràcter de plenament coincident, que un element estructural idèntic ocorrerà en cadascun dels altres dialectes de la llengua. En el cas dels elements estructurals parcialment coincidents i dels elements estructurals no coincidents, per contra, les correspondències són imprevisibles. Donat un element estructural parcialment coincident o un element estructural no coincident per a un dialecte, es pot relacionar amb un element parcialment coincident o amb un element

no coincident en cadascun dels altres dialectes; però es pot donar el cas també que no estigui relacionat amb cap element estructural d'algun o d'alguns dels altres dialectes —o, en forma positiva, que en aquest o en aquests dialectes estigui relacionat amb \emptyset . Així, entre els elements estructurals d'un dialecte i els dels altres sembla que es poden establir les correspondències següents:

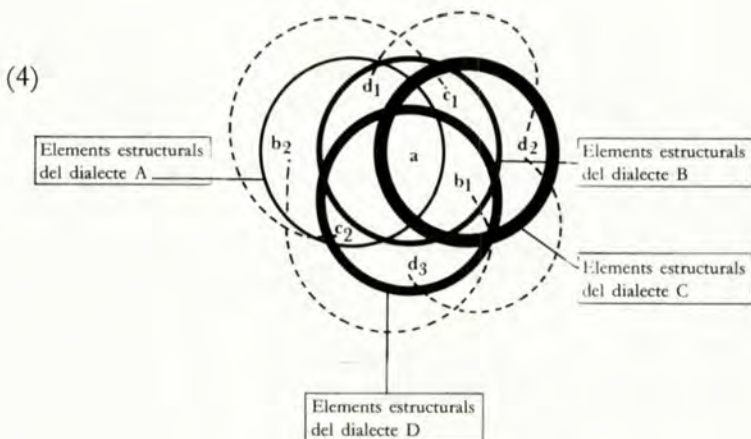
Elements estructurals coincidents: presència de l'element *a* en un dialecte, presència de *a* en els altres.

Elements estructurals parcialment coincidents: presència de l'element *a* en un dialecte, presència de *a* en algun altre dialecte i de *b* (*c, d, ...*) o \emptyset a la resta.

Elements estructurals no coincidents: presència de l'element *a* en un dialecte, presència de *b* (*c, d, ...*) o \emptyset a la resta.

La consideració de les correspondències entre els elements estructurals dels dialectes d'una llengua crea la possibilitat d'anar més enllà del que admetria l'examen de les meres coincidències, i obre pas a la determinació de les divergències lingüístiques interdialectals. Atès que aquestes divergències no són d'un tipus únic, i, doncs, admeten alternatives diverses, no es poden considerar de cap manera mers negatius de les coincidències, i han de ser contemplades necessàriament en qualsevol intent d'explicació lingüística del grau de facilitat d'intercomunicació dialectal. Si, doncs, s'adopta aquesta posició i es vol completar amb les divergències d'elements estructurals dels dialectes la hipòtesi anterior, que es reduïa a l'àmbit de les coincidències, caldrà afegir-li les correspondències entre elements estructurals, coincidents o divergents. En termes gràfics, d'una manera esquematitzada i a títol d'exemple, la nova hipòtesi es pot representar de la manera indicada a (4) (vegeu la pàgina següent). A efectes d'una bona interpretació del gràfic, i d'acord amb el que s'ha dit més amunt, cal tenir present que, llevat d'un dels elements estructurals en correspondència, la resta d'elements corresponents, en la seva totalitat o parcialment, pot ser igual a \emptyset .

1.2. El terme «elements estructurals», usat fins ara d'una manera genèrica, ha de ser entès com el conjunt d'elements bàsics que

donen compte de l'organització interna de cada dialecte. En aquest sentit, i dins un marc generatiu, s'han de considerar elements estructurals bàsics els elements impredecibles i els processos de predicció. Els elements impredecibles constitueixen la part dels dialectes irreductible a regularitats. Els processos de predicció, per contra, constitueixen la sistematització de les regularitats dels dialectes. Així, són elements impredecibles l'inventari fonològic i els elements lèxics, aquests darrers amb les seves característiques fonològiques –representacions bàsiques dels lexemes–, morfològiques –classes i subclasses lèxiques– i sintàctiques –categories i subcategories gramaticals. Són processos de predicció les regles fonològiques en el pla fonològic; les regles d'estructura morfològica i d'assignació de morfemes bàsics, en el pla morfològic; les regles de formació de mots, en el pla lèxic, i les regles de reescriptura i transformatives, en el pla sintàctic estricte.

Enteses les coses així, les coincidències i les divergències d'elements estructurals bàsics dels dialectes d'una llengua poden consistir, doncs, en elements estructurals imprescindibles o en regles. Les coincidències i les divergències d'elements estructurals superficials

són en elles mateixes irrelevants des del punt de vista de l'anàlisi lingüística interdialectal, i només resulten útils a efectes de determinar els elements estructurals bàsics que les configuren. Sovint les coincidències i les divergències d'elements estructurals superficials no es corresponen amb les coincidències i les divergències d'elements estructurals bàsics. I són freqüents casos com els indicats al peu en què coincidències superficials es corresponen amb divergències bàsiques, i a l'inrevés.

Cas 1

El dialecte A i el dialecte B coincideixen en l'element estructural superficial *a*, que és analitzable en termes d'elements estructurals bàsics com a *b* + regla α , per a A, i com a *a* per a B. En termes d'elements estructurals bàsics, doncs, i en relació amb l'element estructural superficial *a*, hi ha, entre aquests dos dialectes, una situació de divergència manifesta.

Cas 2

El dialecte A i el dialecte B divergeixen en els elements superficials *a* i *b*, estructuralment corresponents. L'element *a*, però, és analitzable en termes bàsics com a ϵ + regla α , i l'element *b* ho és com a ϵ + regla β . En termes d'elements estructurals bàsics, doncs, i en relació amb els elements superficials *a* i *b*, hi ha una situació de coincidència en l'element bàsic impredicible ϵ i de divergència en els processos de predicció regla α , per a A, i regla β , per a B.

1.3. L'anàlisi lingüística de les coincidències i de les divergències entre els dialectes d'una mateixa llengua té interès a efectes aplicats pel fet que comporta una explicació formal de la intercomunicació dialectal mateixa i dels graus d'intercomunicació dialectal. En té, però, també en ella mateixa, i al marge de qualsevol aplicació en l'àmbit de la comunicació, com a coneixement teòric lingüísticament aprofundit dels fets dialectals i de les seves interrelacions. I en

té també –i cal posar-ho en relleu– com a via de penetració a un concepte derivatiu de llengua que descansa sobre la realitat primera dels dialectes.

S'han adoptat abans els pressupòsits que els dialectes es poden considerar, en la seva dimensió bàsica, com a sistemes formats per elements estructurals impredecibles i per elements estructurals de predicció; i també que «llengua» és la classe d'aquells dialectes que mantenen entre ells el grau més alt de coincidència estructural en relació amb qualsevol altra classe possible. Si sobre aquests pressupòsits es tracta de determinar el valor lingüístic bàsic d'una llengua, s'haurà de dir necessàriament, sembla, que li corresponen tots els elements estructurals impredecibles i de predicció propis dels seus dialectes. Aquesta conclusió, de tipus teòric, es correspon estrictament amb la intuïció que generalment es té dels fets quan informalment es diu que tal i tal cas es dóna en tal llengua, per bé que, de fet, es produeixi en un sol dels seus dialectes.

No seria raonable, però, i a partir d'això, de concebre la llengua en els seus aspectes fonamentals com una mera suma dels elements estructurals bàsics dels dialectes corresponents; ni tan sols no ho seria de concebre-la com una suma dels elements estructurals impredecibles dels dialectes corresponents, d'una banda, i dels elements estructurals de predicció, d'una altra. La distinció que facilita l'anàlisi de les coincidències i de les divergències interdialectals entre elements estructurals totalment coincidents, elements estructurals parcialment coincidents i elements estructurals no coincidents permet, d'entrada, de contemplar els elements estructurals dels dialectes, i a efectes de caracterització lingüística de la llengua, en dos grups: els nuclears i els perifèrics. Seran així nuclears els totalment coincidents; seran perifèrics els parcialment coincidents i els no-coincidentes.

Des del punt de vista de la llengua –i això no implica pas cap prioritització real, sinó merament teòrica–, els elements nuclears són els elements estructurals impredecibles o de predicció de què es constitueixen necessàriament tots els dialectes de la llengua; els elements perifèrics, per contra, són els elements estructurals impredecibles o de predicció de què es constitueixen alternativament tots els

dialectes de la llengua. A diferència dels primers, doncs, els segons s'han de considerar organitzats en forma d'alternatives, les quals només tenen virtualitat per al conjunt de dialectes però no pas per a un dialecte concret, que es constitueix necessàriament d'un element determinat de cada alternativa. A efectes de recollir aquests fets en la caracterització lingüística de la llengua, sembla necessari d'indicar en cada element de cada alternativa el dialecte o els dialectes que l'han de seleccionar necessàriament. Entesa així, l'organització lingüística bàsica d'una llengua, i sempre òbviament a tall d'exemple, pot esquematitzar-se de la manera indicada a (5).¹

(5)

LLENGUA X	
nucli	<i>inventari de fonemes</i> $f_1, f_2, f_3, f_4, f_5, f_6, \dots$
	<i>entrades lèxiques</i> a: a_1, \dots, a_3, \dots b: b_1, b_2, b_3, \dots c: \dots, c_2, c_3, \dots
	<i>regles</i> sintàntiques: rs_1, rs_2, rs_3, \dots lèxiques: rl_1, rl_2, rl_3, \dots morfològiques: rm_1, rm_2, rm_3, \dots fonològiques: rf_1, rf_2, rf_3, \dots

1. Els inventaris de fonemes i de regles propis dels dialectes d'una llengua constitueixen, en un moment determinat, conjunts limitats formats d'elements que, en el supòsit de ser ordenats a efectes d'enumeració, queden situats entre f_1 i f_n en el primer cas, i entre r_1 i r_n , en el segon. Convencionalment es considera el l'esquema que els elements nuclears són els primers de la sèrie $-f_1, f_2, \dots; r_1, r_2, \dots$ i que els elements perifèrics són els darrers $-f_n, f_{n-1}, \dots; r_n, r_{n-1}, \dots$. El lèxicó, per contra, constitueix, en un

perifèria	elements estructurals parcialment coincidents i no-coincidents	<i>inventari de fonemes</i> f_{n-3} (dial. A i B) / \emptyset (la resta); \emptyset (dial. C) / f_{n-2} , f_{n-1} , f_n (la resta);
		<i>entrades lèxiques</i> a: a_{2_I} (dial A i D) / $a_{2_{II}}$ (la resta); c: c_{1_I} (dial C) / $c_{1_{II}}$ (la resta);
		<i>regles</i> sintàntiques: rs_{n-1} (dial. A) / rs_n (la resta)

2.0. S'ha constatat a la part anterior que, en el pla teòric, l'estudi lingüístic de la relativa facilitat d'intercomunicació entre els usuaris dels dialectes d'una llengua desemboca en l'anàlisi comparativa dels elements estructurals bàsics d'aquests dialectes en termes de coincidències; i encara que aquesta anàlisi es conclou d'una manera natural en una organització sistemàtica dels esmentats elements que dona compte de la caracterització lingüística de la llengua en qüestió. Es tracta ara de determinar fins a quin punt aquestes constatacions teòriques, aplicades als dialectes d'una llengua com el català, són susceptibles de facilitar-ne una anàlisi comparativa interdialectal formal, simple i econòmica, i una caracterització precisa consegüent dels elements lingüístics constitutius de la llengua i de la seva organització interna. Els casos que s'han seleccionat com a base

moment determinat, un conjunt obert d'elements –les entrades lèxiques a, b, c, ...– cadascun dels quals és integrat per un nombre determinat de característiques – a_I , a_{II} , a_{III} , ...– que poden diferir en nombre i en naturalesa d'un dialecte a un altre.

empírica corresponen tots dos a l'àmbit de la morfologia: a l'àrea verbal el primer, a l'àrea pronominal el darrer. Semblen exemples suficients.

2.1.1. El primer cas fa referència a les formes del passat indicatiu dels verbs de la classe I, que, en funció del grup dialectal a què pertanyin, s'adaptin als esquemes que apareixen a (6).

(6)

<i>grup meridional</i>	<i>grup nord-occidental^F</i>	<i>grup central</i>
a) kompráβa	b) kompráβa	c) kumpráβə
kompráβes	kompráβes	kumpráβəs
kompráβa	kompráβe	kumpráβə
kompráβem	kompráβem	kumpráβəm
kompráβew	kompráβew	kumpráβəw
kompráβen	kompráβen	kumpráβən

Una primera observació d'aquestes formes porta a la conclusió que, pel que fa al segment relacionat amb passat indicatiu, es produeixen coincidències entre els dialectes nord-occidental i els dialectes meridionals en totes les formes menys en les corresponents a tercera persona singular, i que no se'n produeixen entre aquests dos grups de dialectes i els dialectes centrals. En els dos primers casos, en efecte, i per a la primera persona singular, la forma comuna és [βa]; per a les altres persones, la forma comuna és [βe], amb excepció de la

2. De fet, aquestes dades es corresponen amb un subgrup dels dialectes nord-occidentals. Hi ha, a més, un altre subgrup que acaba la primera persona singular de l'imperfet indicatiu en [βε] i un altre encara que acaba la tercera persona singular de l'imperfet indicatiu en [βa], com els dialectes meridionals.

tercera singular, la forma de la qual és [βe] en els dialectes nord-occidentals i [βa] en els dialectes meridionals. En el darrer cas, el dels dialectes centrals, per contra, la forma única per a totes les persones és la no coincident [βə].

2.1.2. Una observació més atenta d'aquestes formes, però, permet de constatar que, en el cas dels dialectes meridionals, la distribució de les formes [βa] i [βe], més que amb les persones verbals, sembla que estigui relacionada amb la posició de la vocal: en aquelles circumstàncies en què la vocal apareix en síl·laba final oberta la forma és [βa]; en aquelles altres, en canvi, en què la vocal apareix en síl·laba final tancada la forma és [βe]. A la vista d'aquest fet distribucional, i atès que en aquests dialectes la [e] en síl·laba final tancada no sempre es correspon amb [a] en síl·laba final oberta però sí a la inversa –*cf.* (8)–, sembla lògic de suposar que els dialectes meridionals tenen una forma única ideal per al passat indicatiu, /ba/,³ que només apareix com a tal en síl·laba oberta; la forma [βe], dins aquest pressupòsit, seria efecte d'una regla que convertiria tota /a/ àtona interior en síl·laba final en [e]. Aquesta hipòtesi troba la seva confirmació en les formes del condicional pròpies dels dialectes meridionals –*cf.* (7)a–, en què sorgeix una alternança [ia] ~ [ie] que segueix la mateixa distribució que les formes [βa] ~ [βe], i encara en alternances sistèmiques de l'àrea nominal com les indicades abans –i recollides a (8)a–, que responen, sembla, al mateix fenomen.

3. El text deixa de banda, per raons de simplicitat expositiva, la justificació de /b/ com a representació fonològica de la [β] intervocàlica. S'empara en alternances del tipus [λόρ] ~ [λόβα], en què la [p] final de [λόρ] s'explica com a resultat de l'ensordiment dels obstruents sonors en posició final i la [β] de [λόβα] com a resultat de l'espírantització dels oclusius sonors en posició intervocàlica. Les diferències de comportament entre els sons bilabials de [λόρ] ~ [λόβα] i de [κάρ] ~ [καρέτ] són manifestes. En aquest darrer cas, en efecte, i a diferència del cas anterior, no hi ha alternança [p] final [β] medial, sinó manteniment en totes dues posicions de [p]. Aquest fet remet l'origen fonològic de totes les ocurrences de [p] en aquests casos a /p/. Els exemples són occidentals, però, en aquest cas concret, la situació és idèntica en la majoria dels altres dialectes.

(7)

<i>grup meridional</i>	<i>grup nord-occidental</i>	<i>grup central</i>
a) kompraría	b) kompraría	c) kumpreəriə
kompraries	kompraries	kumpəriəs
kompraría	komprarie	kumpəriə
komprarien	komprarien	kumpəriəm
komprariew	komprariew	kumpəriəw
komprarien	komprarien	kumpəriən

(8)

a) [káza], [kázēs]; [petíta], [petítēs]

b) [pare], [páres]; [mare], [mares]

Tot condueix, doncs, a suposar que els dialectes meridionals estan equipats amb dues regles, una de morfològica i una altra de fonològica, perfectament adequades per donar compte de l'alternança [βa] ~ [βe]. Fugint de tecnicismes innecessaris, aquestes regles es poden expressar de la manera següent:

(9)

a) mode-temps → /ba/ si passat, indicatiu / verbs classe I

b) a → e / [+accent] [-vocal] # #

2.1.3. En els dialectes nord-occidental la forma [βe] ocorre també en posició final de mot en el cas de tercera persona singular.

Aquest fet impedeix fer una aplicació mecànica de la generalització anterior a aquests dialectes, per tal com la dita generalització es fonamenta en la complementarietat de les distribucions de [βa] i [βe] en els dialectes meridionals i aquesta complementarietat només es dóna d'una manera imperfecta en els dialectes nord-occidentals. Que n'impedeixi una aplicació mecànica, però, no implica que n'impedeixi l'aplicació. De fet, i malgrat la primera impressió, tot fa pensar que la forma ideal corresponent a la forma de tercera persona singular no pot ser pas altra que /ba/. Des d'un punt de vista empíric, i posant en joc la comparació amb els dialectes meridionals, milita a favor d'aquest supòsit el fet que el segment [e] final aparegui en formes de tercera persona singular en els casos en què en els dialectes meridionals també apareix *-cf.* present subjuntiu (10a) i (10b)– i en els casos en què en els dialectes meridionals apareix [a] *-cf.* el present indicatiu (11a) i (11b)– i que no aparegui mai en altres casos *-cf.* el passat de subjuntiu (12). Des d'un punt de vista formal avala aquest supòsit tant la simplicitat de la descripció resultant com les possibilitats que obre d'establir relacions internes entre dos grups de dialectes en l'àmbit del passat indicatiu dels verbs de la primera classe i en altres de contigus –condicionals dels verbs de totes les classes, presents d'indicatiu dels verbs de la primera classe, etc.

(10)

<i>grup meridional</i>	<i>grup nord-occidental</i>
a) kómpre	b) kómpre
kómpres	kómpres
kómpre	kómpre
kómprem	kómprem
kómprew	kómprew
kómpren	kómpren

(11)

a)	kómpre	b)	kómpro
	kómpres		kómpres
	kómpra		kómpre
	komprém		komprém
	kómpréw		kompréw
	kómpren		kómpren

(12)

grups meridional: nord-occidental

kómprés⁴
 kompréses
 komprés
 komprésem
 komprésew
 komprésen

Atesa aquesta situació, doncs, i a efectes de mantenir que la forma [βe] de tercera persona singular té com a forma bàsica /ba/ sense posar en qüestió la regla (9b), tot el que es necessita és preveure per als dialectes nord-occidentals una regla fonològica morfològicament condicionada que converteixi en [e] tota /a/ àtona final dels lexemes verbals en tercera persona, i que es pot expressar de la manera següent:

(13)

$$a \rightarrow e / \underline{[-\text{accent}]}$$

- i) si el lexema és marcat com a [+Verb]
- ii) si el constituent 'Persona' és 3 i el constituent 'Nombre' és [-Plural].

Aquesta regla explica raonablement que es pugui relacionar el segment [e] amb tercera persona singular, com de fet succeeix en la

4. Alguns dialectes nord-occidentals fan [komprésa], en lloc de [komprés], en primera persona singular.

consciència dels parlants, sense, però, que pugui ser considerada una marca de tercera persona singular pròpiament dita. El canvi de /a/ àtona final en [e] és certament fonològica, però no merament fonològica: de fet, i sense excepcions, només es produeix en el context morfològic de tercera persona singular. La relació entre el segment [e] que ocorre en certs casos de tercera persona singular i les unitats gramaticals tercera persona i singular no és pas, doncs, directe: és indirecte, o, si es prefereix, contextual.

2.1.4. En els dialectes centrals la forma única per al passat indicatiu dels verbs de la primera classe és [βə]. Aquesta forma no coincideix amb cap de les corresponents als dialectes occidentals⁵ –[βa] per als meridionals i [βa] ~ [βe] per als nord-occidentals–, i, doncs, i des de punt de vista físic, sembla que s'hagi de tractar com una forma globalment diferent d'aquestes altres. Si se surt del marc estrictament físic, però, i es contrasta la forma [βə] amb la forma ideal corresponent als dialectes occidentals, /ba/, es constata immediatament que la diferència està en el fet que allà on la forma ideal esmentada presenta una /a/ àtona la forma dels dialectes centrals hi presenta una [ə]. Aquesta relació és per tots els indicis de la mateixa naturalesa que la manifestada en casos com els que apareixen a (14a) i, doncs, es pot considerar ben fonamentada en el marc dels dialectes centrals. Essent aquest el cas, la mateixa regla que pot donar compte de la relació existent entre les /a/ àtones i les [ə] de (14a) n'ha de poder donar també de la relació entre /ba/ i [βə]. Aquesta regla es pot expressar en termes informals com (15).

(14)

i. [pas]	[pəsət]	[pɛrə]	[pəréra]	[klətél]	[klətəλst]
/pás/	/pasət/	/pɛrə/	/pɛréra/	/klətél/	/klətəλst/

5. 'Occidental' substitueix 'nord-occidental' + 'meridional', i actua en relació amb aquestes dues classificacions dialectals com el gènere en relació amb l'espècie.

ii. [kár]	[kə́risim]	[pɛ́w]	[pə́wás]	[més]	[mə́zɛt]
/kár/	/karisim/	/pɛw/	/pɛwás/	/méz/	/mezɛt/
iv. [pál]	[paló́t]	[sɛ́k]	[səká́λ]	[déns]	[dɛ́ntát]
/pal/	/palót/	/sɛk/	/sɛkáλ/	/déns/	/dentát/

(15)

$$\left\{ \begin{array}{l} a \\ \varepsilon \\ e \end{array} \right\} \rightarrow \underset{\text{[-accent]}}{\text{ə}}$$

2.1.5. Interpretades les dades presentades a (6) d'aquesta manera, la descripció que resulta de les formes del passat indicatiu dels verbs de la primera classe per a cadascun dels grups dialectals esmentats és la indicada a (16), que en termes comparatius —és a dir, de coincidències i de divergències— adopta la forma (17).

<i>grup meridional</i>	<i>grup nord-occidental</i>	<i>grup central</i>
------------------------	-----------------------------	---------------------

(16)

a) regles morfològiques: regla (9a)	b) regles morfològiques: regla (9a)	c) regles morfològiques: regla (9a)
regles fonològiques: regla (9b)	regles fonològiques: regla (9b) regla (13)	regles fonològiques: regla (15)

(17)

a) regles morfològiques: regla (9a)	b) regles morfològiques: regla (9a)	c) regles morfològiques: regla (9a)
--	--	--

regles fonològiques:	regles fonològiques:	regles fonològiques:
regla (9b)	regla (9b)	Ø
Ø	regla (13)	Ø
Ø	Ø	regla (15)

Sobre la base de la comparació estructural (17), i si a efectes d'exemplificació s'adopta el supòsit erroni que no hi ha més grups dialectals del català que els examinats, s'estarà en condicions de subministrar una descripció del passat indicatiu dels verbs de la primera classe en el marc de la llengua, que prendrà la forma indicada a (18), o, en versió més econòmica, la indicada a (19).

(18)

nucli

regles morfològiques: regla (9a)

perifèria

regles fonològiques: regla (9b) (grup occidental) / Ø (la resta)
 regla (13) (grup nord-occidental) / Ø (la resta)
 regla (15) (grup central) / Ø (la resta)

(19)

nucli

regles morfològiques: regla (9a)

perifèria

regles fonològiques: regla (9b) (grup occidental)
 regla (13) (grup nord-occidental)
 regla (15) (grup central)

2.2.1. Els clítics pronominals constitueixen una de les àrees més complexes del català, tant per les variacions al·lomòrfiques que suposen de cadascun dels pronoms en cada dialecte com per les diferències notables que s'aprecien en aquestes variacions d'un grup de dialectes a un altre. En el cas del pronom de primera persona singular, i a títol d'exemple, els clítics que es registren en els grups de dialectes seleccionats són els indicats a (20). Ordenats els clítics propis de cada grup dialectal en termes dels contextos fonètics en què ocorren, poden ser sistematitzats com s'indica a (21). Cal observar que en termes de contextos fonètics les diferències pel que fa a aquests clítics entre el grup barceloní i el tarragoní, i entre el grup lleidatà i el grup tortosí, desapareixen. Són, de fet, diferències lligades a la presència o a l'absència de la marca [r] en les formes d'infinitiu i, doncs, són diferències pròpies de les formes verbals que no tenen res a veure amb les del pronom.

(20)

a) <i>grup barceloní</i>	b) <i>grup tarragoní</i>	c) <i>grup lleidatà</i>
i) [əm] [kómprə]	[əm] [kómprə]	[me] [kómpre]
ii) [m] [ómpla]	[m] [ómplə]	[m] [ómple]
iii) [kómprə] [m]	[kómprə] [m]	[kómpre] [m]
iv) [kumprɛw] [mə]	[kumprɛw] [mə]	[komprɛw] [me]
v) [kumprán] [mə]	[kumprán] [mə]	[komprán] [me]
vi) [kumprár] [mə]	[kumprá] [m]	[komprá] [m]

d) <i>grup tortosí</i>	e) <i>grup empordanès</i>
i) [me] [kómpra]	[mə] [komprə]
ii) [m] [ómpla]	[m] [ómplə]
iii) [kómpra] [m]	[kómprə] [mə]
iv)* [komprɛw] [me]	[kumprɛw] [mə]
v) [komprán] [me]	[kumprán] [mə]
vi) [komprár] [me]	[kumprá] [mə]

(21)

	$-[-\text{vocal}] X]_{\text{VERB}}$	$-[X [+vocal]]_{\text{VERB}}$	$[X [+vocal]]_{\text{VERB}}$	$(X [-vocal])_{\text{VERB}}$
grups barceloní i tarragoní	[əm]	[m]	[m]	[mə]
grups lleidatà i tortosí	[me]	[m]	[m]	[mə]
grup empordanès	[mə]	[m]	[mə]	[mə]

2.2.2. La sistematització de dades aconseguides a (21) representa la màxima generalització possible per a qualsevol consideració dels clítics de primera persona singular com un bloc formal i indestructible. Des d'un punt de vista intradialectal, i al marge dels altres dialectes, aquesta sistematització permet d'afirmar que els clítics corresponents al pronom esmentat són, en el cas dels grups dialectals lleidatà i tortosí –per posar un exemple–, [me] i [m], formes que estan distribuïdes respectivament en funció del contacte consonàntic o vocàlic que estableixen amb la forma verbal precedent o conseqüent. Des d'un punt de vista interdialectal, i en el pla de la comparació, aquesta sistematització permet de dir –i també per posar-ne un exemple– que els grups lleidatà i tortosí coincideixen amb els grups barceloní i tarragoní en el fet que tenen un clíctic comú, [m], amb distribució idèntica en tots els casos; i que difereixen en el fet que els primers presenten una sola forma, [me], allà on els segons en presenten dues, [em] i [me], en funció de la posició del pronom en relació amb el verb.

Amb tot, i malgrat el progrés que afirmacions d'aquesta mena

suposen en relació amb les dades brutes del (20), no sembla pas que aquestes conclusions esgotin les possibilitats de generalització que les dades contingudes a (20) suggereixen. Per superar-les, però, per explorar les vies de penetració que insinuen, cal abandonar el supòsit que els clítics pronominals constitueixen blocs formals indestructibles, i deixant-se portar pels fets, acceptar-ne la segmentació allà on es mostri empíricament justificada.

2.2.3. La primera constatació en aquesta línia és la presència d'un segment vocàlic, preposat o postposat en relació amb el segment consonàntic, en tots aquells contextos en què la forma verbal entra en contacte no vocàlic amb el clíctic pronominal. La segona constatació és la recurrència del segment [m] en tots els clítics del pronom de primera persona singular de qualsevol dels grups dialectals considerats. La tercera constatació és la presència de vocal, en el cas del grup dialectal empordanès, en un context en què la forma verbal entra en contacte vocàlic amb el clíctic pronominal.

La primera constatació posa en evidència el caràcter predictable del segment vocàlic dels clítics pronominals que ocorren en contacte amb un segment no vocàlic de la forma verbal corresponent. Aquesta predictibilitat es fonamenta en la naturalesa manifestament epentètica del segment vocàlic esmentat, que actua de coixí en els contactes que, en la seva absència, es produirien entre dos segments no vocàlics: l'inicial o el final de la forma verbal –segons la posició que ocupi el pronom– i el propi del clíctic. La inclusió d'epèntesi en contactes no vocàlics contraria a la fonotàctica de la llengua, i en el marc del mot fonològic, és per tots els indicis un fenomen de caràcter general que es registra sovint en manlleus estrangers i en certes agrupacions morfològiques –cf. (22). Tot i la seva simplicitat conceptual, es tracta d'un fenomen complex en les seves manifestacions, que moltes vegades són dictades per condicionaments addicionals de caràcter morfològic. Atès aquest fet, i atès també el caràcter merament il·lustratiu que tenen les regles en aquest text, sembla raonable de reduir les regles d'epèntesi als fets implicats en els clítics pronominals considerats. Essent com és que la vocal epentètica és [e] o [ə] segons

el grup dialectal, i que és sempre àtona, i comptant com es compta amb una regla del tipus (15) –que converteix en [ə] totes les ocurrences de /e/ àtona–, sembla natural de suposar que la vocal d'inserció és sempre i en tots els grups dialectals del català /e/. En aquest cas, la forma [e] pròpia dels dialectes occidentals seria el resultat immediat del manteniment del timbre vocàlic original; la forma [ə] pròpia dels dialectes orientals seria, per contra, el resultat ulterior de l'aplicació de la regla (15), que convertiria el segment inserit /e/ en el segment final [ə]. Sobre la base d'aquests supòsits, les regles necessàries per donar compte de l'epèntesi dels clítics esmentats haurien de ser del tipus (23), amb l'advertiment que les dues darreres, la b) i la c), són d'aplicació alternativa en funció del grup dialectal. Una expressió més econòmica d'aquestes regles, amb el caràcter alternatiu de les regles b) i c) inclòs, es pot trobar en la formulació (24).

(22)

Seqüències no vocàliques:	<i>grups</i> <i>barceloní</i> <i>tarragoní</i>	<i>grups</i> <i>lleidatà</i> <i>tortosí</i>	<i>grup</i> <i>empordanès</i>
---------------------------	--	---	----------------------------------

a) procedents de manlleus	$\left\{ \begin{array}{l} / \# \text{ski} \# / \\ / \# \text{spórt} \# / \end{array} \right.$	[əskí]	[eskí]	[əski]
		[əspór]	[espór]	[əspór]
b) procedents d'agrupacions morfològiques	$\left\{ \begin{array}{l} / \# \text{ká}\beta\text{+r} \# / \\ / \# \text{t+kús} \# / \\ / \# \text{s+kús} \# / \end{array} \right.$	[káβrə]	[káβre]	[káβrə]
		[ət kús]	[te kús]	[tə kús]
		[əs kús]	[se kús]	[sə kús]

(23)

-
- a) $\emptyset \rightarrow e/\# [X [-vocal]]_{\text{VERB}} + \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } \# /$
- b) $\emptyset \rightarrow e/\# \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } + [[-vocal] X]_{\text{VERB}} \# /$
- c) $\emptyset \rightarrow e/\# \text{ --- } \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} + [[-vocal] X]_{\text{VERB}} \# /$
-

(24)

-
- $\emptyset \rightarrow e$ a) $/\# [X [-vocal]]_{\text{VERB}} + \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } \# /$
- b) $/\# \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } + [[-vocal] X]_{\text{VERB}} \# /$
- c) $/\# \text{ --- } \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} + [[-vocal] X]_{\text{VERB}} \# /$
-

Formulades aquestes regles d'epèntesi, s'està en condicions de reprendre la constatació feta més amunt en relació amb el segment consonàntic [m]; concretament, la circumstància d'aparèixer en tots els clítics del pronom de la primera persona singular. Aquesta constància en l'ocurrència, el fet mateix de quedar com a segment residual un cop eliminats dels clítics els efectes de l'epèntesi, la seva

impredictibilitat contextual, tot condueix a la conclusió que el segment consonàntic no és sinó la marca específica de primera persona singular en les formes clítics, la versió ideal de la qual no pot ser altra que /m/.

Vistes les coses així, queda com a cap deslligat, i com a possible contraexemple del que s'acaba de dir, la constatació feta en relació amb el grup dialectal empordanès: la presència d'epèntesi en un context vocàlic –cf. (20e) iii) i (20e) iv). En aquests casos, la presència del segment [ə] no pot explicar-se per necessitats fonètiques relacionades amb el context i, doncs, no es pot considerar de naturalesa epentètica o bé s'han de considerar invàlids els supòsits anteriors. *Prima facie*, si més no. De fet, una mirada més atenta a les dades revela immediatament que casos com els esmentats no han de significar necessàriament cap contradicció amb les suposicions anteriors i que, per donar-ne compte, és suficient de donar-los un tractament suplementari. Es tracta només de considerar que, en el cas del grup dialectal empordanès, i almenys en el marc dels clítics pronominals, els requeriments d'epèntesi no s'acaben en els contextos no vocàlics com en el altres grups dialectals, i s'estenen també a aquells contextos en què la consonant del clíctic va precedida però no seguida de vocal –cf. (25). Una regla addicional del tipus (26) pot donar compte d'aquest fet. Aquesta regla ha de ser concebuda com a alternativa a la (24) a), la qual cosa, i a efectes d'una presentació integrada de les regles d'epèntesi dels clítics pronominals, requereix una modificació de (24) en la línia de (27).

(25)

i) /mirá+m/	[mirá] [mə]
ii) /míra+m/	[mírə] [m ə]
iii) /mirá+t/	[mirá] [tə]
iv) /míra+t/	[mírə] [t ə]
v) /mirá+s/	[mirá] [sə]
vi) /míri+s/	[mírɪ] [sə]

(26)

$$\# [X]_{\text{VERB}} + \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } \# /$$

(27)

$$\emptyset \rightarrow e / \left\{ \begin{array}{l} \text{a) } / \# [X]_{\text{VERB}} \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } \# / \\ \text{b) } / \# [X [-\text{vocal}]]_{\text{VERB}} \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } \# / \\ \text{c) } / \# \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} \text{ --- } + [[-\text{vocal}] X]_{\text{VERB}} \\ \text{d) } / \# \text{ --- } \left\{ \begin{bmatrix} m \\ t \\ s \end{bmatrix}_{\text{PRO}} \right\} + [[-\text{vocal}] X]_{\text{VERB}} \# / \end{array} \right.$$

2.2.4. Si s'interpreten les dades corresponents a (20) com s'ha fet fins ara, la descripció dels clítics pronominals del pronom de primera persona singular en els grups dialectals considerats, en termes comparatius -i, per tant, de coincidències i de divergències- prendrà la forma (28).

(28)

nucli

entrades lèxiques: pronom de primera persona singular
representació fonològica
versió crítica: /m/

perifèria

- regles fonològiques: regla 27 a) (grup empordanès)
 regla 27 b) (grup barceloní, tarragoní, lleidatà i tortosí)
 regla 27 c) (grup occidental i empordanès)
 regla 27 d) (grups barceloní i tarragoní)
-

3. S'està ara en condicions de relacionar les dues parts anteriors i de valorar-ne les posicions teòriques adoptades a la primera part a la llum de les anàlisis comparatives interdialectals i de la caracterització lingüística de la llengua que d'una manera natural en deriva.

En relació amb aquestes anàlisis, i a la vista dels resultats, sembla raonable de dir que compleixen en bona mesura tres condicions fonamentals en qualsevol anàlisi lingüística: les de ser formals, simples i econòmiques. Són certament formals perquè no es limiten a indicar els fets superficials semblants i els diferents i indiquen, a més, i d'una manera explícita, els constituents profunds de les semblances i de les diferències. Són simples perquè permeten una identificació fàcil dels elements comuns i dels diferencials. Són, finalment, econòmiques perquè amb pocs recursos aconseguen de donar compte d'un nombre considerable de casos.

En relació amb la caracterització lingüística de la llengua, sembla just de convenir que les anàlisis efectuades permeten, si més no, d'entreveure com es poden detectar i organitzar els elements que internament la configuren, i encara com, a partir d'això, s'està en condicions d'avançar cap a un model de llengua més ajustat a la realitat dels fets.

Atesa aquesta situació, i tenint en compte que les bases de les anàlisis anteriors no són altres que els supòsits establerts a la primera part, tot induïx a pensar que es tracta d'uns supòsits realment operatius i dignes de ser examinats a la llum d'altres fets. En qualsevol dels casos, i sense més arguments, ja es pot afirmar que aquests supòsits tenen la virtut de donar pas a un tipus d'anàlisi interdialectal diferent dels fins ara en ús, i a un model de llengua que té poc en

comú amb el de llengua com a sistema i alguna cosa en comú amb el de llengua com a diasistema. Amb aquest darrer comparteix, en efecte, el caràcter no sistemàtic de la llengua, i encara el caràcter alternatiu dels elements lingüístics que la configuren. En divergeix, però, en aspectes essencials; concretament, en la identificació en quant elements de la llengua dels elements profunds dels dialectes i en l'organització d'aquests d'una manera dinàmica —és a dir, en forma d'elements bàsics i de regles.

4. La proposta formulada en aquest article suposa una revisió de les posicions adoptades per Newton (1972),⁶ que en estricta justícia ha de ser considerat com l'autèntic peoner en el terreny de la comparació interdialectal amb mètodes generatius. En el cas de Newton (1972), en efecte, l'objectiu fonamental és de donar compte de les variacions que representen els dialectes d'una llengua com a resultat dels canvis històrics operats sobre una llengua original suposadament uniforme. El procediment és, a grans trets, la reconstrucció interna de la llengua original a partir de la realitat dels dialectes i dels pressupòsits d'unes regles de canvi històric que configuren sistemes diferents per a cada dialecte. En el cas d'aquest article, per contra, l'objectiu fonamental és de donar compte de les relacions estructurals entre els dialectes d'una mateixa llengua —i d'explicar així la relativa facilitat d'intercomunicació entre ells i els diversos graus en què es dóna entre dialecte i dialecte— i alhora d'establir les característiques lingüístiques que configuren la llengua en qüestió, concebuda la llengua com una construcció teòrica susceptible d'explicar la coherència interna del conjunt de dialectes. El procediment adoptat en aquest cas ja és prou conegut.

A diferència de Newton (1972), doncs, que es manté a mig camí entre la sincronia i la diacronia, entre la gramàtica històrica i la gramàtica descriptiva, les posicions adoptades aquí pretenen ser clarament sincròniques i descriptives. Certes coincidències amb la

6. *The generative interpretation of dialect* (Cambridge, Cambridge University Press, 1972).

història són certament possibles, i en la mesura que no s'alteri el caràcter merament descriptiu del treball, poden ser fins i tot motius favorables de decisió. En la línia de Saussure, però, tot i amb l'ànim d'establir el màxim possible de ponts, sembla formalment necessari de continuar mantenint en relació amb la llengua dues aproximacions diferents, la diacrònica i la sincrònica, i, pel bé dels resultats, de no barrejar-les.

JOAQUIM VIAPLANA
Universitat de Barcelona